

PALEO-AKTUEEL

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers van het Groninger Instituut voor Archeologie inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Redacteurs voor dit nummer: Stijn Arnoldussen, Peter Attema, René Cappers, Henny Groenendijk, André van Holk, Gilles de Langen, Elisabeth van 't Lindenhout, Johan Nicolay, Annet Nieuwhof, Hans Peeters, Daan Raemaekers, Mans Schepers en Sarah Willemsen.

Redactiecoördinatie: Sarah Willemsen

Vormgeving: Siebe Boersma

Omslagontwerp: Siebe Boersma & Miriam Los-Weijns

Correctie Engelse samenvattingen: Xandra Bardet

Foto omslag: Duigenbakje in een beerput aan de Oude Boteringestraat 43/45, Groningen. (foto Jaap Buist). Zie artikel Yotti Van Deun & Frits Vrede.

ISBN 9789491431968

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie
Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712 fax 050 363 6992
gia@rug.nl

Adres van de uitgever
Barkhuis Publishing
Kooiweg 38 9761 GL Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
groningen**

**groninger instituut
voor archeologie**

© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel

26

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis
Groningen, 2015

In dit nummer: 1) Nederland, 2) Italië en 3) Spitsbergen.

In dit nummer: 1) Dronrijp, 2) Ellersinghuizen, 3) Ezinge, 4) Groningen, 5) Hatsum, 6) Holwerd, 7) Jonkersvaart, 8) Klazinaveen, 9) Laudemarke, 10) Norg, 11) Oosterbeintum, 12) Schokland, 13) Texel, 14) Veenhuizen en 15) Zeijen

Inhoud

VOORWOORD	VII
DICK STAPERT, MARCEL NIEKUS, HENK PAAS, DICK BRINKHUIZEN & LYKKE JOHANSEN Een vindplaatscomplex uit het late Midden-Paleolithicum bij Zeijen (Dr.)	1
WILLY GROENMAN-VAN WAATERINGE Palynologisch onderzoek van enkele Drentse hunebedden	13
WIJNAND VAN DER SANDEN Gelukkig hebben we de foto's nog – de houten knots van Klazienaveen (Dr.)	19
WIEKE DE NEEF & MARTIJN VAN LEUSEN Onderzoek aan het einde van de bergweg: prehistorisch gebruik van een Calabrese bergvallei	25
SARAH WILLEMSSEN & JORN SEUBERS Toegevoegde waarde of waardeloze toevoeging? Ervaringen met 3D-documentatie in het veld	37
TINEKE VOLKERS Buitenbeentjes, bloempotten en verloren schapen. North African Red Slip ware (ARS) ten noorden van de Limes	47
HENNY GROENENDIJK & MARTIN VAN DEN BOSCH Depot Jonkersvaart (Gr.): twee 9 ^{de} eeuwse zilveren muntfibula's en een Romeinse bronzen munt	55
MANS SCHEPERS, JASPER HUIS IN 'T VELD & PAUL VAN DER KROFT Wat stro, struikhei en dorsresten verbindt	65
ESTHER SCHEELE & REMCO ROLLINGSWIER Gasselte boerderijen: migratie van zand naar klei	73
NELLEKE IJSSENNAGGER Een bijzondere Vikingvondst van Texel	81
VINCENT VAN VILSTEREN Een mislukte kraak uit de 14 ^{de} eeuw – over een onderzoekje in 1941 in Veenhuizen (Dr.)	89
YOTTI VAN DEUN & FRITS VREDE Houten duigenbakjes uit de Late Middeleeuwen en Vroegmoderne Tijd	99

HENNY GROENENDIJK & ELZO RENKEN Een 14 ^{de} eeuws eergetouw uit het Ellersinghuizerveld (gem. Vlagtwedde, Gr.)	107
FROUKJE VEENMAN Een bijzonder 'veenfenomeen' in Corpus den Hoorn	117
SARAH DRESSCHER Timemanagement op Spitsbergen. Een historisch-archeologische benadering van Pomoren in de 18 ^{de} eeuw	125
YFTINUS VAN POPTA Het maritieme cultuurlandschap van Schokland	133
DAAN RAEMAEKERS De verbeelding van de prehistorie 2. Postzegels als spiegels van maatschappelijke ontwikkelingen	141

Voorwoord

Archeologisch onderzoek is eigenlijk altijd verrassend. Of het nu gaat om het ontdekken van bronstijdbewoning in het hoogland van Noord-Calabrië in Zuid-Italië of de aanwezigheid van Midden- en Jong-Palaeolithische artefactclusters in het Drentse landschap. Soms zijn vondsten ronduit bijzonder, zoals de Vikingarmbanden en -ringen gedaan op het eiland Texel of de vondst van twee zilveren muntfibula's en een grote bronzen munt uit ongeveer dezelfde periode te Jonkersvaart in de provincie Groningen, alle gevonden met de metaaldetector. Of maken we kennis met een type artefact waarvan lang niet iedereen het bestaan zal kennen, zoals houten duigenbakjes uit de Late Middeleeuwen en Vroegmoderne Tijd, opgegraven uit beer- en waterputten van de stad Groningen. Of met een fragment van de houten schaar van een eergetouw uit de 14de eeuw uit het Groningse Vlagtwedde, op een moment dat de ploeg al in gebruik was. Ook horen we over lopend archeologisch en historisch onderzoek naar de expeditie van de Pomoren (Russische jagers uit het gebied van de Witte Zee) naar Spitsbergen en hoe belangrijk een goede planning was voor deze groep om succesvol in hun levensonderhoud te kunnen voorzien.

Deze aflevering bevat zoals gebruikelijk ook bijdragen over bioarcheologisch onderzoek, zoals het palynologische onderzoek gedaan rond Drentse hunebedden met de nadruk op vegetatiereconstructie van de recentere fasen van deze monumenten. De gepresenteerde analyses onderschrijven dat de hunebedden gelegen waren in open bossen of aan de rand van bos en open veld. Bijzonder is de analyse van zogenaamde dubbelkuilen te Norg in een opgraving van een vroeg-middeleeuws nederzettingsterrein. Zorgvuldig graafwerk en 'slimme' bemonstering leidden tot de conclusie dat het hier gaat om voorraadkuilen die voor dat doel werden schoongebrand. Een tweede bijdrage met betrekking tot middeleeuws nederzettingsonderzoek betreft de aanwezigheid van boerderijen van het type Gasselte op de kleigronden, waar voorheen de aandacht vooral naar het voorkomen van dit type op de Drentse zandgronden ging.

Tot slot treft de lezer bijdragen aan over archeologische afbeeldingen op postzegels als spiegels van maatschappelijke ontwikkelingen en een evaluatie van recente ontwikkelingen op het gebied van 3D-documentatie in het veld. Kortom, in deze Paleo-aktueel opnieuw een gevarieerd en voor iedereen toegankelijk aanbod van het fascinerende wetenschappelijk onderzoek dat vanuit of in samenwerking met het Groninger Instituut voor Archeologie door een keur aan onderzoekers wordt ondernomen. Ik kijk alweer uit naar de volgende aflevering!

Peter Attema
Directeur GIA

Een bijzonder ‘veenfenomeen’ in Corpus den Hoorn

Froukje Veenman¹

In de zomer van 2014 werd door Grontmij B.V. een tweetal proefsleuven aangelegd in de wijk Corpus den Hoorn, meer specifiek langs fietspad ‘Hoornsepad’ aan de noordoostzijde van het Hoornsemeer. Dit gebied maakte vroeger deel uit van het buurtschap Neerwolde. Aanleiding voor het onderzoek waren de plannen om bij het *Hampshire Hotel* de waterpartij fors uit te breiden, waardoor het hotel aan het water zou komen te liggen én onvermijdelijk een stuk archeologisch bodemarchief vernietigd zou worden. Juist op dit terrein bevond zich namelijk volgens de kaarten een zogenaamde ‘veenterp’ onder de grasmatten (fig. 1). De aanleg van de proefsleuven was erop gericht de archeologische waarden van het bodemarchief ter plekke te begrenzen en te waarderen.

Het buurtschap Neerwolde, dat tegen de Drentse grens aanligt, was vroeger onderdeel van de gemeente Haren en is pas in de twintigste eeuw bij Groningen gevoegd. In de jaren zeventig van de vorige eeuw is het aanzicht van het gebied met de aanleg van de recreatieplas Hoornsemeer in hoog tempo veranderd. Het is nu stedelijk gebied aan het water, waar alleen het Hoornsedijkje nog herinnert aan een vroeger landschap. Vóór het graven van het Hoornsemeer was in dit gebied de nog middeleeuwse verkaveling aanwezig (fig. 2). Lange smalle kavels strekten zich destijds uit vanaf het Hoornsedijkje in oost-west richting tot aan de Woldsloot, waarachter het dorp Eelderwolde gelegen was. De Woldsloot voerde het water uit het moerassig gebied

naar het noorden toe af, net zoals het Eelderdiep en het Peizerdiep dat westelijker deden. De bedreigde veenterp lag iets ten noorden van het (latere) Eelderwolder voetpad, dat vanaf het Hoornsediep naar het dorp Eelderwolde voerde.

Eerder onderzoek

De te onderzoeken veenterp maakte deel uit van een grotere cluster van huisplaatsen die eindjaren zestig door Stiboka te Wageningen in kaart werden gebracht. Klungel (1971) onderscheidde destijds drie clusters huisplaatsen in het veen: een westelijke rond Matsloot, een centrale in de Eelder- en Peizermaden en een oostelijke in de Eelderwolderpolder. De ‘veenterpen’ in de Eelder- en Peizermaden zijn vooral goed bekend dankzij het onderzoek van het GIA en de RCE uit 2006 (Doesburg 2011). Eerder, in de jaren zeventig, werd door Jaap Boersma in dit meest oostelijke cluster al een zestal terpen opgegraven (Casparie 1987), voorafgaand aan de aanleg van het Hoornsemeer. In de gemeente Groningen resteerden na aanleg van deze recreatieplas nog maar een handvol veenterpen. Deze werden daarom op een passende manier beschermd in het bestemmingsplan Corpus den Hoorn.

In het kader van het maken van dit bestemmingsplan was al eerder booronderzoek verricht; het kwam voort uit de samenwerking tussen de gemeente Groningen en het GIA, dat elk jaar voor zijn eerstejaars studenten een veldwerk cursus organiseert. Uitkomst van het onderzoek, geleid door

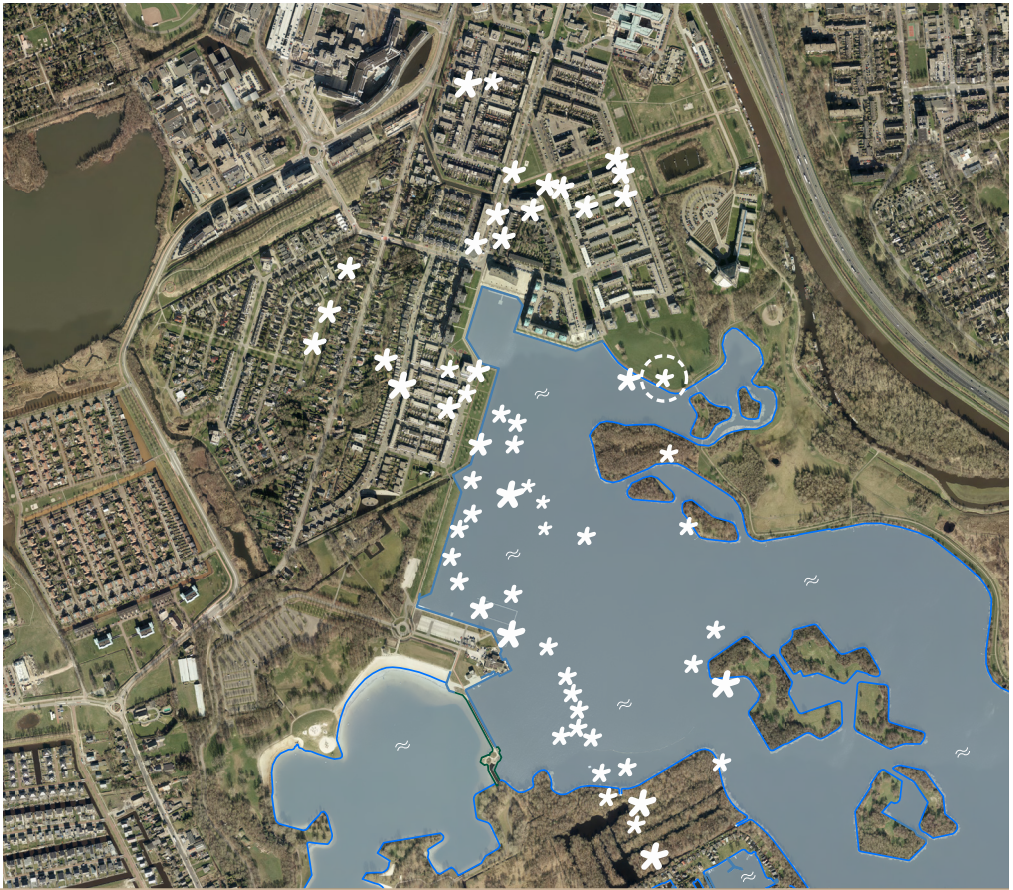

Fig. 1. Ligging van de het te onderzoeken gebied (omcirkelde witte ster) geplot op de huidige luchtfoto van Corpus de Hoorn. De witte sterren tonen de locatie van de veronderstelde 'veenterpen', zoals gekarteerd door Klungel (1971). Te zien is dat de meeste veenterpen in het meer zijn verdwenen en onder de huidige bebouwing liggen (kaart W. Jacobs, afdeling Stadsontwikkeling, gemeente Groningen).

studentassistent Sarah Dresscher was dat het bewijsmateriaal voor de veenterp ter plekke beperkt was. Er bleek een veenlaag en zowel verrommeld als veraard veen aanwezig, maar eventuele (kogelpot)scherven of grondsporen konden niet worden aangetoond. Toch leek de veenterp zeldzaam genoeg om van een bescherming in het bestemmingsplan te worden voorzien, zodat bij eventuele ingrepen in ieder geval archeologisch onderzoek mogelijk werd gemaakt.

Een onverwachte vondst

In opdracht van Steengoed B.V. voerde de Grontmij B.V. in juli 2014 ter plekke een beperkt proefsleuvenonderzoek uit, om de bedreigde veenterp goed te kunnen waarderen en te begrenzen (Boekema & Veenstra, 2015). Groot was de teleurstelling van de onderzoekers toen bleek dat de proefsleuf, die toch dwars over de vermeende veenterp gelegd was, geen archeologische sporen of zelfs maar een restant van een huisplaats bleek te bevatten. Met de gedachte: 'geen resultaat is

Fig. 2. Het Hoornsemeer en de locatie van de veronderstelde 'veenterpen' (witte sterren; onderzoekslocatie omcirkeld) geprojecteerd op een kadastrale kaart uit het begin van de 19de eeuw (Huguenin 1819-1829) (kaart W. Jacobs, afdeling Stadsontwikkeling, gemeente Groningen).

ook resultaat' werd besloten het dan maar bij een enkele proefsleuf te laten.

Een dag later meldde de dienstdoende archeoloog Hans Veenstra zich echter met de mededeling dat er aan de noordzijde van de sleuf toch iets bijzonders aan de hand was. Men was gestuit op een aantal achter elkaar gelegen turfblokken (fig. 3). In eerste instantie werd gedacht aan een grondverbetering, maar na aanleg van een dwarsleuf was een completer patroon van turfblokken zichtbaar geworden.

De gevonden resten bestonden uit een aantal parallele rijen turven, waarbij gedeeltelijk nog goed herkenbare turven in de lengte

achter elkaar waren gelegd (fig. 4). De rijen lagen op redelijke vaste afstand van elkaar (80 cm) en de turven hebben allemaal een vergelijkbare grootte (20-25x10x5-6 cm). Een aantal turven in sommige rijen waren zeer goed geconserveerd (zie ook fig. 5: spoor S1, S2, S3, S4 en S13), andere waren alleen nog herkenbaar aan lossere grond op 'hun' plek in de rij (zie fig. 5: S5, S6, S7, S8 en S9). De turven bevonden zich ongeveer 40 cm onder het maaiveld, half ingegraven in een natuurlijk, veraard veenpakket. Ze zijn afgedekt door een verstoord, kleilig veenpakket, waarin puinspikkels, zand en kleibrokken aanwezig

Fig. 3. Overzicht van de hoofdsleuf met op de achtergrond het Hoornsemeer. Zichtbaar zijn de sporen S1 en S2 in de lengterichting van de sleuf. Lengte van de jalon is 2 meter (foto H. Veenstra, Grontmij B.V.).

zijn. Hierboven bevond zich de bouwvoor. De verstoorde veenlaag bovenop de turven, waarin zich ook enkele scherven met glazuur bevonden, lijkt dezelfde verrommelde laag te zijn die eerder door de eerstejaarsstudenten is aangetroffen en beschreven.

De totale omvang van de rijen turven kon niet in het proefsleufonderzoek worden vastgesteld. Naar het noorden én naar het zuiden toe werd de conservering van de rijen steeds slechter, ook omdat ze daar steeds dichter onder de bouwvoor liggen. We weten dus niet tot hoe ver deze rijen zich hebben uitgestrekt. Het kan gaan om een begrensde plek, maar het kan ook zijn dat het gehele terrein ooit met parallelle rijen bedekt is geweest (fig. 5).

Functie

Omdat voor zover bekend nog niet eerder een dergelijk fenomeen was opgegraven, werd contact gezocht met specialisten en veenmusea in het noorden van het land. Dit leverde niet direct een herkenning of parallel op, en daarmee startte een interessante discussie waarin volop gespeculeerd werd over de aard van de gevonden turfrijen. Duidelijk was in ieder geval dat deze turven met een bedoeling in het veen waren gelegd, ofwel dat het om antropogene sporen ging. Gezien de vondst van enkele geglazuurde scherven in de bovenlaag lijkt een datering in de Nieuwe Tijd voor de hand liggend, maar dit geeft nog geen uitsluitsel over de aard van de rijen. Om

Fig. 4. Detailopname van de gevonden rijen turven in de dwarsselef. Lengte jalon is 2 meter (foto H. Veenstra, Grontmij B.V.).

toch iets te zeggen over een mogelijke functie gaan we hieronder een aantal scenario's af.

Restanten van turfsteken

Het buurtschap Neerwolde werd tussen 1780 en 1820 gebruikt door turfgravers die daarmee ten zuiden van het onderzoeksgebied ook ongewild het Paterswoldsemeer lieten ontstaan. Het graven van turf was in Neerwolde niet echt succesvol, omdat de gravers te maken kregen met kleilagen die aanwezig waren in het veen. Toch hield men het enkele tientallen jaren vol. De hier gevonden turfrijen werden door de opgravers dan ook logischerwijs gerelateerd aan restanten van deze activiteiten in Neerwolde: turfstekerij.

Turven moeten na het steken goed gedroogd worden. Dit gebeurde vaak op bulten en rijen, zoals op historische foto's goed te zien is. De hier gevonden turfrijen wijken echter af van dit patroon: zij liggen niet met de lange kant tegen elkaar aan, maar zijn geplaatst met de kopse kanten tegen elkaar. Wat ook tegen deze interpretatie spreekt, is het feit dat de gevonden rijen maar één turfje hoog waren, en dat een tweede laag overal ontbreekt. De interpretatie van de rijen met turf als achtergelaten turven die eens te drogen waren gelegd kan dus van de hand gewezen worden.

Resten van een steenbakkerij

Langs de verschillende waterlopen in Groningen verschenen vanaf de 13de eeuw steenbakkerijen die kloostermoppen voor onder andere de stad Groningen leverden. In de gemeente Groningen kennen we bijvoorbeeld het archeologisch gemeentelijk monument langs de Adorperweg (ter hoogte van nr. 4) en de resten van steenbakkerijen langs het Selwerderdiepje, die in de jaren vijftig door Praamstra onderzocht werden. Deze steenbakkerijen behoorden tot het tichelwerk van het Jacobijnerklooster te Groningen en zijn nu verdwenen onder het bedrijventerrein ten noordwesten van Ulgersmaborg (Praamstra, 1958).

Stenen werden tot in de twintigste eeuw in een veldoven gebakken, meestal bestaande uit een rechthoekig bouwwerk met dikke muren en stookgangen. Hierin werden de bakstenen gebakken, die uit klei werden gevormd en daarna aan de lucht gedroogd werden. Deze steenbakkerijen werden met turf gestookt, omdat daarmee het brandproces goed onder controle te houden was en verbrande turf in weinig as resulteerde. De steenbakkerijen werden vaak bij vaarwegen aangelegd, vanwege het vervoer van de gebakken steen naar elders.

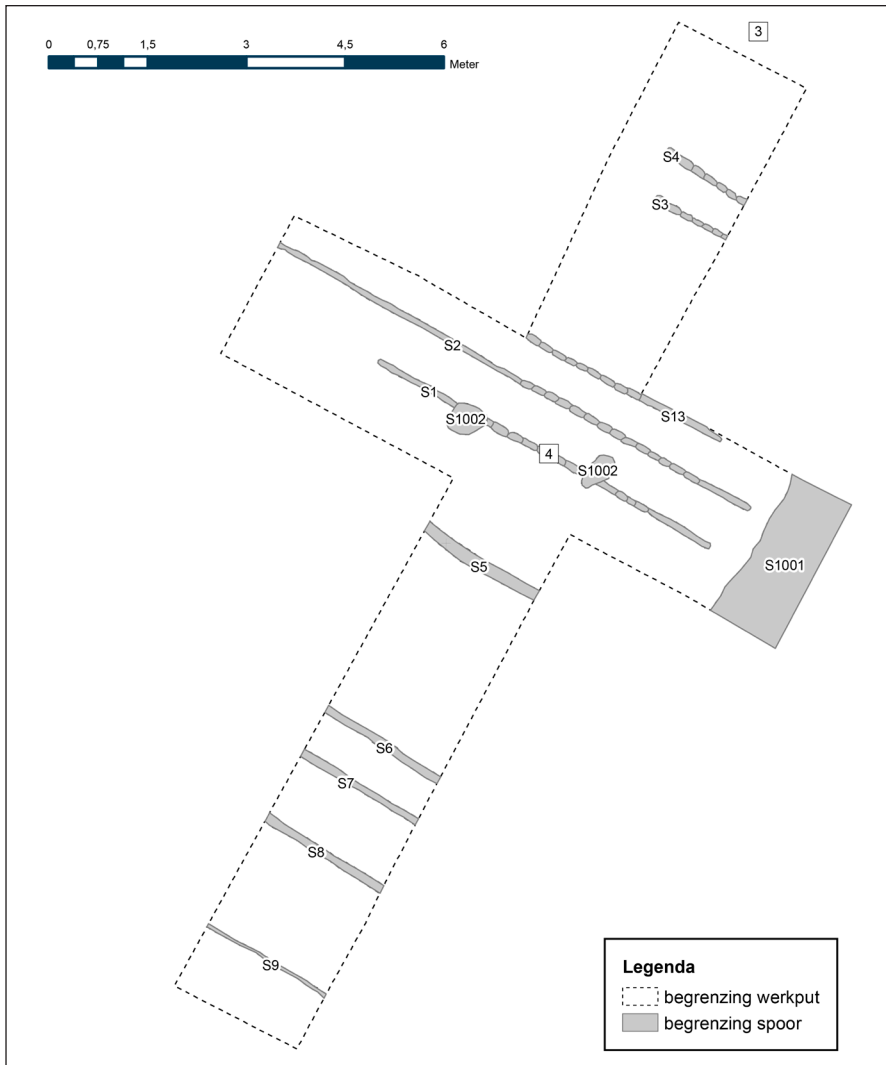

Fig. 5. Overzichtstekening van de sporen in vlak 1. In de sporen S1, S2, S3 S4 en S13 zijn de afzonderlijke turven nog te herkennen (tekening Grontmij BV).

De gevonden turfrijen in het buurtschap Neerwolde liggen dichtbij het Hoornsediepe en het regelmatige patroon van de vondst zou wellicht kunnen wijzen op de resten van een steenbakkerij. Onverklaard is dan echter waarom de gevonden turven niet verbrand zijn.² Ook zou het logischer zijn een dergelijke steenbakkerij in een kleigebied aan te

leggen. In Neerwolde was wel wat klei aanwezig, maar die zat toch ongelukkig tussen de veenlagen ingeklemd en was waarschijnlijk niet geschikt om steen van te vormen.

Turven als fundering

Gerding (1995) geeft een helder overzicht van de toepassingen van turf. Behalve voor

het gebruik als brandstof, werden turven ook als turfstrooisel en als bouw materiaal gebruikt. Omdat eenmaal goed gedroogde turf geen water meer opneemt en licht van gewicht is, konden turven ook goed als fundering in een vochtige, slappe bodem fungeren (Gerding 1995). Een derde mogelijke verklaring voor onze turfrijen in Neerwolde is dan ook dat zij deel uitmaken van (de fundering van) een bouwwerk. Maar aan wat voor soort bouwwerken moeten we dan denken?

Op historische kaarten uit het gebied (fig. 2) staat in dit gebied geen bebouwing ingetekend. Dat wil niet zeggen dat er niets gestaan heeft: eventuele bouwwerken kunnen van oudere datum zijn geweest en bijvoorbeeld weer zijn afgebroken. Een andere reden om ze niet op de kaart op te nemen is dat ze van mindere betekenis geacht werden en daarmee niet belangrijk genoeg om op de kaart op te tekenen. Gezien de geschiedenis van het turfsteken in het gebied ligt het voor de hand om voor de interpretatie van rijen turven als onderdeel van een bouwwerk terug te keren naar de tijd van het turfsteken (eind 18de eeuw).

De bouwwerken die dan in aanmerking kunnen komen, zijn de zogenaamde hoopsteden of wellicht zelfs turfschuren die te maken hebben met de opslag van turf. Voor het drogen van turf in het veld is luchtcirculatie erg belangrijk. Vaak werden turven (net als uit klei gevormde stenen) regelmatig gedraaid, zodat alle kanten aan lucht werden blootgesteld. Voorstelbaar is dat er over de gevonden rijen al gedroogde turven planken werden gelegd, zodat de nog te drogen turven in bulten konden worden opgeslagen. Hierdoor lagen ze zoveel mogelijk vrij van de grond waardoor de luchtcirculatie optimaal werd gehouden.

In dit licht is ook de tussenruimte van ongeveer 80 cm tussen de rijen van betekenis: het is een logische maat om een vloer te funderen. De onderlinge afstand van houten balken in een pakhuisvloer uit de Nieuwe Tijd is doorgaans ook zo'n tachtig

centimeter, uiteraard afhankelijk van de dikte van de vloer.³ Een opslagplaats van een bult turven kon met stro bedekt worden tegen de regen en werd dan 'hoopstede' genoemd. Deze structuren lagen vaak vlakbij water om het vervoer van de gedroogde turven makkelijker te maken. Omdat de plek nabij het Hoornsediep gelegen is, zou aan deze voorwaarde in ieder geval voldaan zijn.

Een andere mogelijkheid is dat de gevonden resten de fundering van een turfschuur zijn. Dergelijke schuren waren lang en vrij plat, waarbij de zijwanden van planken grote kieren vertoonden om de turf verder te laten drogen. Een turfschuur lag meestal op de eigen grond van een veenman en was bedoeld om de niet-verkochte turf in te bewaren.⁴

Soms staan turfschuren aangetekend op de kadastrale minute, maar lang niet alle zijn op een of andere manier geregistreerd geweest. In verkoopaktes van grond en opstallen wordt bijvoorbeeld wel van tijd tot tijd melding gemaakt van de verkoop van turfschuren. Maar vaak vielen de turfschuren onder de roerende zaken en was verkoop ervan niet aan de orde. Aangezien de schuren licht van constructie waren, konden ze ook eenvoudig verplaatst worden na afloop van een verveningsperiode (Van 't Riet 2005).

Het is niet meer precies na te gaan op welk perceel uit 1830 onze 'turfrijen' gevonden zijn, maar het perceel waar de bult van Clingenborg staat ingetekend is in 1839 in ieder geval eigendom van een veenbaas.⁵

Conclusie

De meest waarschijnlijke interpretatie van de gevonden turfrijen is vooralsnog die van een fundering van een turfopslagplaats (hoopstede) of wellicht een turfschuur. Voor gebruik als fundering is een rij van een enkele turf hoog genoeg, waarbij de gedroogde turven in een slappe vochtige bodem extra stevigheid gaven. De ruimte tussen de turven krijgt daarmee ook een betekenis.

De precieze locatie van een dergelijke opslagplaats in het zuidelijke gedeelte van Neerwolde, nabij het Hoornsediëp en vlak bij het Eelderwolder voetpad is geen onlogische. Hoewel de lengte van de rijen turven niet met zekerheid is vast te stellen, lijkt een interpretatie als fundering vooralsnog de meest geschikte verklaring. Een relatie met de eerder genoemde veenterpen of huisplaats uit de Late Middeleeuwen is voor de rijen turven niet aan de orde. Toch was er in de jaren zestig op deze plek een verhoging in het landschap te zien, tussen andere verhogingen die wel nederzettingsresten bevatten. Het is daarom nog steeds de vraag wat Klungel gezien heeft toen hij destijds deze verhoging aantekende op zijn kaarten. Zou het kunnen zijn dat hij niet de restanten van een huisplaats, maar die van een hoopstede op de kaart heeft gezet?

A peculiar peat feature

In the summer of 2014, archeological research was carried out on a presumable dwelling mound in the former peatland of Neerwolde, south of the city of Groningen. During these investigations, however, no remains of the expected habitation were found. Instead, long alignments consisting of dried peat blocks came to light, together with glazed potsherds from the 18th century. It is likely that these features were connected to the peat-cutting activities which took place at Neerwolde between 1780 and 1820. As an interpretation, it is suggested that they formed the footing of sheds that were used to dry and store the freshly-cut peat.

Noten

1. Gemeente Groningen, afdeling Stadsontwikkeling, Postbus 7081, 9701 JB Groningen. (froukje.veenman@groningen.nl).

2. Persoonlijke mededeling M. Gerding (Historisch Adviesbureau Drenthe, Assen).
3. Persoonlijke mededeling Taco Tel (Gemeente Groningen, Groningen).
4. Deze beroepsaanduiding is in gebruik gebleven als familienaam; de vroegste vermeldingen spreken van Veen Man, in losse woorddelen (Veenman & Veenman 1995).
5. www.hisgis.nl.

Literatuur

- Boekema, Y. & H. Veenstra, te verschijnen. *Een inventariserend veldonderzoek in Corpus den Hoorn*. Groningen, Grontmij.
- Casparie, W.A., 1987. Veenterpen in Neerwolde, *Noorderbreedte*, 2-11.
- Doesburg, J. van, 2011. 'Land van melk en honing' Gedachten over de bewoners en gebruiksgeschiedenis van de Eelder- en Peizermeden in de Middeleeuwen. In: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, 127-146.
- Gerding, M.A.W., 1995. *Vier eeuwen turfwinning. De verveningen in Groningen, Friesland en Drenthe tussen 1550 en 1950*. Dissertatie Wageningen.
- Klungel, A.E., 1971. Veenterpen ten zuidwesten van Groningen. *Boor en Spade* 17, 188-197.
- Praamstra, H., 1958. 'Sporen van laat-middeleeuwse tichelbedrijven aan het Selwerderdiepje bij Groningen'. In: *Groningse Volksalmanak*, 127-144.
- Riet, A.J. van 't, 2005. *Meetten, boren en besien: turfwinning in de buitenrijnse ambachten van het Hoogheemraadschap van Rijnland 1680- 1800*, 28-30.
- Veenman, C.G.M & J.H.M. Veenman, 1995. *Patrimonium Nostrum. Familiegeschiedenis en genealogie van de Westlandse geslachten Veenman*. Naaldwijk.